

Van Friese klei naar tropenuniform

Gerda Hartkamp

Van Friese klei naar tropenuniform

Gerda Hartkamp

Walking my Revolution Publishers

Walking my Revolution Publishers
www.walkingmyrevolution.com

Eerste druk

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt worden in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of door fotokopieën, opname, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

© April 2021, Gerda hartkamp
Cover ontwerp: Joyce de Vries; www.joycedevries.nl
Gepubliceerd door Walking my Revolution Publishers
ISBN 9789492632159
NUR 337 Oorlogs- en verzetsroman

*Geluk is kortstondig.
Als je het leven wilt beleven,
doe het dan grondig.*

*Geluk is een moment.
Het is maar even,
een dag die je verwent.*

*Geluk, je moet er van leren.
Het in je hart koesteren
en de herinnering eren.*

*Geluk, je zou het graag bewaren.
Zorgen dat het nooit over gaat,
maar je moet de momenten sparen.*

*Geluk, het is zo weer verdwenen.
Je let even niet op en
het neemt de benen.*

*Geluk, is het eigenlijk wel echt?
Of is het er alleen,
als je er heel hard voor vecht.*

*Als levende nagedachtenis aan mijn moedige grootouders,
Anne Ligthart en Charlotte Ligthart-Breemer.*

Inhoud

Inhoud	7
Voorwoord	9
Deel 1 De eerste stap naar een nieuw leven	13
Sneek, 1928	15
Anne, Leeuwarden	22
Anne, de overtocht	30
Anne, Batavia	41
Anne en Charlotte, Djogjakarta.....	53
Voor altijd samen	62
Nederland, 1935	69
Buitenzorg	82
Java, 1941.....	95
Deel 2 Hoe het leven in één klap verandert.....	103
Anne, West Java.....	105
Anne, Bandoeng	115
Charlotte, Bandoeng.....	121
Anne, Tjkoedapateuh	129
Anne, Tjilitjap	133
Charlotte, Bandoeng.....	138
Anne, Batavia Main camp	145
Charlotte, Bandoeng.....	154
Anne, Soerabaja, jaarmarktkamp	162
Anne, hel op zee	167
Anne, Flores	177
Charlotte, Bandoeng.....	190
Anne, Maoemere	205
Anne, Blomkamp	213
Anne, naar Soerabaja	221
Charlotte, Bandoeng.....	225
De kinderen, Bandoeng.....	234
Anne, terug naar Batavia.....	239

Charlotte, Bandoeng.....	247
Anne, ADEK, Batavia.....	254
Charlotte, Bandoeng wordt bevrijd	262
Deel 3 Komt alles toch nog goed?	269
Anne, Batavia 1945	271
Charlotte, Bandoeng.....	280
Anne, terug naar Bandoeng.....	285
De hereniging	289
Pasirkaliki.....	295
Bandoeng, november.....	300
Bandoeng, februari 1946	309
Tijd voor vertrek?.....	316
Bandoeng, nog steeds geen vrede	320
Vaarwel Indië	324
Nawoord.....	330
Dankwoord.....	333
Stukje geschiedenis van Indonesië.....	334
Woordenlijst.....	340
Bronnen	344
Over de auteur	347
Meer van deze uitgever	349

Voorwoord

Met een klap sla ik het boek, dat voor me ligt, dicht en leg het weg.

Zittend in mijn luie hangstoel op mijn kleine balkon, mijmer ik over het boek dat ik net heb uitgelezen. Hoe zou het komen dat ik altijd verhalen lees over kinderen die zich in moeilijke of zelfs hachelijke situaties bevinden en er toch als overwinnaars uit komen? De boeken gaan over mishandelingen of misbruik, overleven in oorlogstijd of armoede. Altijd van die extreme situaties.

Zou mijn keuze voor dit soort boeken iets te maken hebben met het verleden van mijn moeder die als klein meisje tijdens de oorlog in Nederlands-Indië woonde en moest overleven met weinig eten en de constante dreiging van de bezetters? Met alleen haar moeder en oma om voor haar en haar broer en zusjes te zorgen. Met de altijd aanwezige angst voor de Japanse bezetters, maar zonder de bescherming van haar sterke vader die in het krijgsgevangenkamp werd vastgehouden?

Ik besluit het gesprek aan te gaan met mijn moeder en hoop haar zwijgen te doorbreken. Indische mensen spreken niet graag over de dingen die in hun verleden zijn gebeurd.

‘Ach,’ zeggen ze, ‘wat is geweest is geweest! Nederland is nu ons thuis en met terugkijken maak je het jezelf alleen maar lastig. Als je een wond steeds openkrabt, zal het nooit helen.’

Boeang sial, weg met ongeluk.

En in het geval van mijn moeder, ‘Ik herinner me vrijwel niets.’

Omdat mijn generatie niet veel weet over het verleden van hun ouders, heb ik me verdiept in de geschiedenis en de gebeurtenissen in Nederlands-Indië in de jaren vlak voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog. Ook in een klein gedeelte van de strijd voor onafhankelijkheid daarna.

Zo leerde ik, hoe mijn grootouders en hun kinderen verwickeld raakten in deze verschrikkelijke periode van dood en verderf. Het is belangrijk om te weten waar je roots liggen. We kennen allemaal mensen met familie die ooit uit Nederlands-Indië zijn overgekomen. Blank en gekleurd.

Ik hoop met dit persoonlijke verhaal gaten te vullen die bij vele nakomelingen van de Nederlands-Indische gemeenschap zijn ontstaan. Maar natuurlijk is het verhaal ook voor hen die geïnteresseerd zijn in de overlevingsdrang van mensen. Zij die de moeite nemen zich te verdiepen in het leven van gewone mensen in moeilijke situaties.

Ik heb, door me te verdiepen in de historie van mijn familie, dit boek geschreven. Deze geschiedenis zal niet veel verschillen van dat wat vele anderen hebben meegemaakt onder het Japanse juk.

Indonesië is nog steeds een paradijs op aarde en Nederland heeft er een grote, emotionele geschiedenis liggen. We worden aangetrokken tot dit prachtige land met haar bergen, oerwoud, stranden en zee. Zonder er bij na te denken dat hier een groot deel van de geschiedenis van onze Nederlandse bevolking ligt.

Indische mensen lachen altijd vriendelijk, of ze het nu menen of niet. Glimlachen om niet te beledigen of onaardig gevonden te worden. Lachen om niet opnieuw het drama te beleven wat ze in de kampen of erbuiten hebben meegemaakt. En deze erfenis van het lachen hebben ze doorgegeven aan hun kinderen. De beleefdheid die er is ingeslagen door de Nederlandse kolonisator en later de Japanse bezetter, ook die hebben wij, Indische nazaten, geërfd.

Ik heb wel eens gehoord, dat je een Indo bent wanneer:

- Je een lel krijgt, in plaats van een klap.
- Er een fles op het toilet staat, *botol tjebok*.
- Je honderd keer moet uitleggen dat nasi gewoon witte rijst is en niet gebakken rijst, zoals nasi goreng.
- Je ooms en tantes een snuifkus geven.
- Je gezellig aan de eettafel zit en niet op de bank.
- Je door mensen arrogant, *sombong*, gevonden wordt, terwijl je normaal doet.
- En de meest gestelde vraag is: Heb je al gegeten?

Ik weet zeker dat veel van deze clichés kloppen. Maar er zijn zoveel meer kleine gewoontes die in ons DNA verstrengeld zitten. De Nederlandse nazaten hebben de heimwee van hun Nederlands-Indische grootouders geërfd, naar een land en haar gewoontes die niet langer bestaan.

Veel delen in het verhaal zijn hard en meedogenloos, maar de ontberingen zijn waar en misschien wel erger nog dan ik heb

opgeschreven. Oorlog maakt het slechtste in mensen los, maar smeed ook vriendschappen voor het leven.

Mijn grootste wens zou dan ook het onmogelijke zijn: Een wereld zonder haat!

Deel 1

De eerste stap naar een nieuw leven

*Daar komen de jongens van Holland 'an.
De grond en de huizen, ze trillen ervan.
Maar wie er ook trillen, ze trillen niet mee.
Er was nooit een Hollandse soldaat die dat dee.'
Ze vechten niet graag, alleen als het moet.
Dan slaan ze er op los en vechten ze goed.*

*De jongens van Holland, ze lijken tam.
Zoo zacht en zoo zoet en gedwee als een lam.
Maar soms wil een vreemde hier baas zijn in huis.
Dan geven ze 'm netjes van katoen op zijn buis.
En wil hij niet weg, dan laten ze hem staan.
Maar schieten hem straks uit het water vandaan.*

*Soldatenlied uit 1915
A. Loosjes*

Sneek, 1928

Met benen zo zwaar als beton loopt Anne door het steegje naar de achterdeur van zijn ouderlijk huis. Hij weet dat het nieuws dat hij met zijn moeder gaat delen, haar niet vrolijk zal stemmen. Het is drie uur en zijn vader is aan het werk. Dat is prima, want Anne komt niet voor hem.

Anne is een jaar geleden opgeroepen voor de dienstplicht. Hij was er niet blij mee, maar wanneer je wordt opgeroepen als buitengewoon-dienstplichtige moet je wel gaan. Hij zou eigenlijk vrijgesteld zijn van die plicht, maar doordat er pas oorlog is geweest, heeft defensie hem blijkbaar toch nodig.

Anne heeft moeite met het strenge regime binnen de kazerne. Toch, toen hij de folder kreeg waarmee hij zich aan kon melden voor een tropisch land, leek hem dat een mooie vlucht uit zijn uitzichtloze bestaan.

Er is weinig werk in Friesland en het contact met zijn vader is op zijn minst gezegd, slecht. Hij wil graag zo ver mogelijk bij hem vandaan. Ondanks dat hij hem al twee jaar niet heeft gezien, voelt hij nog steeds diens priemende ogen.

Niet alleen de vlucht en het avontuur nodigen hem uit, maar ook het extra loon dat hij er voor ontvangt. Misschien kan hij later een eigen bedrijf beginnen of zoiets.

Hij is zeker niet van plan zo arm te eindigen als zijn ouders. Tijdens zijn jeugd was er amper eten op tafel. Maar nu hij de knoop heeft doorgehakt om te vertrekken, rest hem de taak dit aan zijn moeder te vertellen. Het valt hem beslist niet gemakkelijk.

Hij is gestationeerd in de Prins Frederikkazerne in Leeuwarden. Hier volgt hij zijn AMO, de Algemene Militaire Opleiding. Er worden extra jongens opgetrommeld, omdat in Nederlands-Indië ondersteuning wordt gevraagd. De soldaten worden met een hoger soldij en een aanvullende premie gestimuleerd om te solliciteren voor de dienst overzee.

Dit is wat Anne wil. Weg onder het juk van zijn vader. Nederlands-Indië zal hem de vrijheid en het geluk geven dat hij zoekt. En nu is het moment voor de eerste hobbel. Hij gaat zijn moeder er van op de hoogte te stellen. Het kan hem niets schelen

hoe zijn vader er over denkt. Maar zijn moeder is een ander verhaal. Hij heeft haar al een hele poos niet gezien en nu komt hij binnenvallen met het nieuws dat hij misschien voor lange tijd Nederland verlaat.

Hij slaakt een diepe zucht. Zijn moeder is een kleine vrouw, niet groter dan één meter en vierenvijftig. Niet bijster intelligent, maar ze heeft een sterke wil en een goed karakter.

Hij heeft nooit begrepen waarom zij met zijn vader getrouwd is. Die ouwe is een bullebak met het hart van een rat. Moeke is veel te lief voor hem. Zijn vader is een stevige kerel met een grote zwarte snor. Een norske kerel met losse handjes. Hij loopt meestal in nette kleren, omdat hij langs de huizen gaat om zijn waar te verkopen. Maar zijn moeder loopt in lompen. Hij vindt dat zijn moeder beter verdient.

Anne's ouders, Aaltje en Harmen Ligthart, wonen in een armoedig krot in de Brouwersteeg in Sneek. Hier zijn Anne en al zijn broers en zussen geboren. Als hij ouder is, wil hij ook zo'n groot gezin. Maar hij is er zeker van dat hij wel goed voor zijn vrouw en kinderen zal zorgen. Hij weet zeker dat zijn vader zoveel kinderen niet wenste, maar dan had hij zich beter moeten beheersen.

Anne loopt door de donkere, vieze steeg waar de zure lucht van urine en ontlasting hangt. Het steegje loopt van de Oosterdijk naar het Kleinzand. Het is niet breed, misschien iets van een meter. Aan beide zijden langs de huizen loopt een stinkende, smerige goot. Hij bedekt zijn neus met zijn sjaal. Hij was vergeten hoe erg deze lucht je de adem beneemt. Zelfs de troosteloze novemberregen verjaagt de stank niet.

Het huisje, of eigenlijk hok waar zijn ouders wonen, is halverwege de steeg. Wanneer hij voor de deur staat, klopt hij, om zijn moeder niet te laten schrikken, voorzichtig aan. Dan duwt hij de deur zachtjes open. Zijn moeder ziet er net zo uit als altijd. Haar haar in een wrong achter op haar hoofd. Aan haar slapen ziet hij al wat grijze plukken. Ze draagt een donkere jurk met daar overheen een zwart schort met rode bloemetjes. Verder draagt ze een paar dikke wollen sokken en pantoffels. Een rond, maar geplooid gezicht.

Als ze ziet wie er binnenkomt, verschijnt er een grote glimlach op haar vermoeide gezicht. Ze omhelst hem en zegt: 'Jongen, wat ben ik blij om je te zien. Dat is lang geleden.'

Hij glimlacht naar haar. 'Ja moeke, ik weet het.'

Ze gaan samen aan de eettafel zitten, terwijl het water kookt voor de koffie. Ze pakt het oude, groene koektrommeltje dat van opoe is

geweest en ze geeft hem een kaakje. Kaakjes zijn alleen voor speciale gelegenheden. Ze hebben niet eens geld om fatsoenlijk te eten. Maar dit is een speciale gelegenheid. De eerste keer dat ze haar zoon ziet, sinds hij twee jaar geleden het huis verliet. Nadat ze een tijdje over koetjes en kalfjes hebben gesproken, zegt Anne ineens:

‘Moeke ik wil je iets vertellen. Ik ben bezig met het vervullen van mijn dienstplicht en moet nog anderhalf jaar. Ik heb me aangemeld om naar Nederlands-Indië te gaan. Het wordt tijd dat ik iets van de wereld ga zien.’

Aaltje weet niet goed hoe ze moet reageren. Maar hij is negentien jaar, dus oud genoeg om zelf te beslissen. Haar zoon is een lieve jongen die een veel te harde jeugd heeft gehad.

Ze kijkt naar zijn serieuze, blauw-grijze ogen die zoveel op de hare lijken. In niets lijkt hij op zijn vader. Anne heeft een knap, langwerpig gezicht. Zijn bijna zwarte haar zit in een kuif, vastgezet met brillantines. Eén lok valt losjes over zijn voorhoofd, onwillig om op de plaats te blijven zitten.

Hij heeft een tanig lichaam. Zijn veel te grote colbert hangt slap over zijn schouders en zijn broek is aangesnoerd met een bruine riem. Hij heeft een vriendelijk en vrolijk karakter. Altijd bereid om iemand te helpen.

Voordat hij bij zijn pleegouders, de familie Haagsma in Rottevalle zou gaan wonen, kwam hij haar dat vertellen. Dat was de laatste keer dat ze hem zag. Haagsma zou hem gaan opleiden in het schoenmakersvak. Die familie had de zorg voor Anne op zich genomen, omdat hij door de kinderbescherming uit huis was geplaatst.

Aaltje is blij dat hij het goed getroffen heeft met de vriendelijke familie. Ze had van Tjeerd, Anne’s oudere broer, al gehoord dat hij in het leger moest.

‘Jongen,’ probeerde ze nog, ‘schoenmaker is toch een prachtig vak.’

‘Ja moeke,’ zegt hij, ‘en de familie is heel goed voor me geweest. Maar door de recessie kan Haagsma me niet meer onderhouden. En ik ben te oud moeke om nog bij hen te wonen. Ach, ik ben wel toe aan een nieuwe stap in mijn leven. Ik weet zeker, dat het geluk daar op mij wacht. Het mooiste is dat er een bonus van vierhonderd gulden is als ik toestemming krijg om naar Indië te gaan en voor vijf jaar mijn handtekening zet.’

Vierhonderd gulden is inderdaad heel veel geld, denkt ze. Daar kun je wel een halfjaar van eten. Maar vijf jaar is een lange tijd.

‘En,’ zegt hij, terwijl hij haar vrolijk aankijkt. ‘Ik ga u daar de helft van geven, maar u moet me beloven dat u geen geld aan vader geeft. Dan gaat het maar op aan de drank. Koopt u er ook maar een mooie nieuwe jurk of jas voor uzelf van.’

‘Dat is lief van je jongen,’ antwoordt ze. ‘Ik zal het verstoppertje en bewaren voor als ik het echt nodig heb.’

In haar gedachten bewaart ze het geld voor Anne in een apart spaarpotje. Wanneer ze een uur hebben gepraat staat Anne op van tafel, trekt zijn jas aan en geeft zijn moeder een zoen op haar voorhoofd. Hij wil weg zijn, voordat zijn vader thuis komt.

‘Dag moeke,’ zegt hij. ‘Ik kom beslist bij u langs, voordat ik naar Indië vertrek.’

Het is even stil. Dan vervolgt hij: ‘Tenminste als ik toestemming krijg om te vertrekken.’

Dan gaat hij naar buiten en trekt de deur achter zich dicht.

Aaltje kijkt hem na en blijft verdrietig achter. Zou ze hem echt vijf jaar moeten missen? Dat is een heel lange tijd en de tranen wellen op in haar ogen. Wie zegt haar dat zij dan nog leeft om hem op te wachten als hij thuiskomt? Of nog erger! Stel dat hij het niet overleeft? Anne zegt wel dat het daar veilig is, maar ze heeft heus wel gehoord dat daar rebellen zitten en dat er gevechten zijn.

Ze maakt zich er nu al zorgen over. Tien jaar geleden is de vorige wereldoorlog beëindigd. De Nederlandse regering had besloten neutraal te blijven. Maar ook al heeft ze het niet echt meegemaakt, ze heeft er heel veel over gehoord. Deze oorlog heeft in vier jaar tien miljoen slachtoffers geëist. Vreselijk!

Van zoveel doden kan ze zich niet eens een voorstelling maken. Ze moet er niet aan denken één van haar kinderen te verliezen. Zeker niet door zoiets zinloos als een oorlog en al helemaal niet zo ver van huis. Die domme jongen denkt alleen aan het avontuur en staat er niet bij stil dat het echt gevaarlijk kan zijn.

Het is al donker wanneer er buiten voetstappen klinken, gevolgd door een hoop gestommel bij de deur van het arbeidershuisje aan de Brouwersteeg.

De regen komt met bakken naar beneden en de steeg voor het huis ligt vol plassen. Ze loopt de keuken uit en neemt de kaars mee naar het kleine halletje. Door het raampje in de deur ziet ze het opgeblazen, rode en natte gezicht van haar man en controleert nog even of de mat wel op de goede plek ligt. Ze wil straks niet weer de vloer moeten dweilen.